

ΠΑΡΑΓΩΓΗ – ΕΡΓΑΣΙΑ – ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:
ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΖΗΤΟΥΜΕΝΑ ΜΙΑΣ ΑΡΙΣΤΕΡΗΣ ΟΠΤΙΚΗΣ

ΕΙΣΗΓΗΣΗ

Η ανάπτυξη και η διάχυση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών, όπως εξελίσσεται από την δεκαετία του 1980 και εξής, τροποποιεί ριζικά τους όρους της υλικής παραγωγής και τις μορφές οργάνωσης της εργασίας, εξαιτίας των ιδιόμορφων και χωρίς προηγούμενο στην ανθρώπινη ιστορία δομικών και λειτουργικών χαρακτηριστικών των τεχνολογιών αυτών. Αυτό, μεταξύ άλλων, σημαίνει τροποποίηση των σχέσεων των εργαζόμενων με τα αντικείμενα και τα μέσα της εργασίας τους και κατά συνέπεια ριζικό μετασχηματισμό των περιεχομένων των εργασιακών δραστηριοτήτων. Ως αποτέλεσμα μετασχηματίζεται ριζικά ολόκληρο το πλέγμα των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων, αλλά και οι μορφές της ανθρώπινης νοητικής δραστηριότητας, οι οποίες διαμορφώθηκαν και παγιώθηκαν κατά τη βιομηχανική εποχή. Αντίστοιχα, υφίσταται ριζικούς μετασχηματισμούς τόσο το κοινωνικό καθεστώς της γνώσης, όσο και η γνωστική σχέση του ανθρώπου με τη φυσική και κοινωνική πραγματικότητα, η οποία συγκροτήθηκε κατά τους νεώτερους χρόνους και καταγράφηκε ιστορικά ως ορθολογισμός. Οι μετασχηματισμοί αυτοί υποβάλλουν μέσα από αντιφατικές και πολλές φορές απρόβλεπτες διαδικασίες αντίστοιχες τροποποιήσεις των στόχων, των περιεχομένων και των πρακτικών του σχολείου, όπως επίσης και των σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτικών και εκπαιδευομένων. Το ζητούμενο από μια αριστερή οπτική είναι ο χαρακτήρας και το περιεχόμενο των παρεμβάσεων στις εξελίξεις αυτές.

Οι ραγδαίες και ριζικές δομικές αλλαγές στην υλική παραγωγή, στην οικονομική πραγματικότητα, στις κοινωνικές σχέσεις, σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης δραστηριότητας, οι οποίες δρομολογήθηκαν από την δεκαετία του 1970 και πραγματοποιήθηκαν μέχρι σήμερα αποτελούν κατά το Χόμπσμπομ «τον πιο μεγάλο, ταχύρυθμο και θεμελιακό μετασχηματισμό που έχει καταγραφεί στην ιστορία» της ανθρωπότητας. Αφετηρία και όχημα των αλλαγών αυτών αποτέλεσε η ανάπτυξη και η διάχυση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών, οι οποίες εξαιτίας των ιδιόμορφων και χωρίς προηγούμενο στην ανθρώπινη ιστορία δομικών και λειτουργικών χαρακτηριστικών τους, αφενός τροποποιούν τους όρους της υλικής παραγωγής και αποτελούν την βασική αιτία και τον κυρίαρχο παράγοντα που μετασχηματίζει ριζικά ολόκληρο το πλέγμα των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων και αφετέρου μεταλλάσσουν ριζικά τις μορφές της ανθρώπινης νοητικής δραστηριότητας, οι οποίες διαμορφώθηκαν και παγιώθηκαν κατά τη βιομηχανική εποχή. Η ανάπτυξη και η διάχυση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών, στην έκταση και με το ρυθμό που εξελίχθηκε από την δεκαετία του 1980 και εξής, τροποποίησε ριζικά τους όρους της υλικής παραγωγής και τις μορφές οργάνωσης της εργασίας, γεγονός το οποίο μεταξύ άλλων, σημαίνει τροποποίηση των σχέσεων των εργαζόμενων με τα αντικείμενα και τα μέσα

της εργασίας τους και συνεπάγεται ένα ριζικό μετασχηματισμό των περιεχομένων των εργασιακών δραστηριοτήτων.

Μια υπογράμμιση είναι εδώ αναγκαία. Πολλά στοιχεία που στις μέρες μας ενσωματώνονται ως εφαρμογές της αυτοματικής στην παραγωγή, όπως είναι τα νέα συστήματα οργάνωσης των εργασιακών διαδικασιών, πολλές αυτόματες μηχανές και πολύ περισσότερο μέθοδοι παραγωγής, προϋπήρχαν και είναι αρκετά γνωστά σ' όσους ερευνούν τον κόσμο της παραγωγής. Η ιδιαιτερότητα της σημερινής περιόδου έγκειται στην καθολικότητα της αναδιάρθρωσης της παραγωγής και της οργάνωσης της εργασίας, η οποία αγγίζει μ' ένα συνολικό τρόπο κάθε πτυχή της παραγωγικής διαδικασίας, τους ανθρώπους, τα υλικά, τις μηχανές και βέβαια τις σχέσεις που τα συνδέουν.

Ποιες είναι οι κύριες τροποποιήσεις των όρων της υλικής παραγωγής και των μορφών οργάνωσης της εργασίας, που ενδιαφέρουν πρωτίστως την παρούσα συζήτηση;

Όπως είναι γνωστό, οι πρωταρχικοί παράγοντες που καθόρισαν τα στοιχεία της παραγωγής στην τωρινή περίοδο αναφέρονται κυρίως στη συνάρθρωση τριών επάλληλων διαδικασιών:

- στην κρίση των τεύλοριστικών-φορντιστικών μεθόδων οργάνωσης της εργασίας και της υλικής παραγωγής,
- στην όξυνση του ανταγωνισμού και στις ιδιαίτερες μορφές των αγορών σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, οι οποίες από τη δεκαετία του '60 χαρακτηρίζουν την οικονομική δραστηριότητα, και
- στη ραγδαία ανάπτυξη των γνωστών ως τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας.

Οι τεύλοριστικές-φορντιστικές μέθοδοι οργάνωσης της εργασίας και της παραγωγής, ως σύνολο αρχών και τεχνικών, οι οποίες προσέφεραν τη βάση της μεταπολεμικής ανάπτυξης των δυτικών οικονομιών, προϋπέθεταν τη διαίρεση της παραγωγικής εργασίας σε απλά επαναληπτικά καθήκοντα, εκτελούμενα από ανειδίκευτους εργάτες κάτω από απόλυτο έλεγχο και εποπτεία. Ειδικότερα τα στοιχεία που συγκρότησαν την ιδιαίτερη τεύλορική ορθολογικότητα και ενδιαφέρουν εδώ είναι:

- Η αποσύνθεση της εργασίας και ο λεπτομερής κατατεμαχισμός των εργασιακών διαδικασιών σε μοριακές κινήσεις και καθήκοντα.
- Η ανασύνθεση αυτού του κατατεμαχισμένου συνόλου της παραγωγικής εργασίας μέσω μιας βέλτιστης ακολουθίας πρακτικών και κινήσεων, η οποία επιβάλλεται από την πλευρά της διοίκησης.
- Οι διαδικασίες ανασύνθεσης της παραγωγικής εργασίας αποτελούν αποκλειστικό προνόμιο των διευθυντικών λειτουργιών. Την ίδια στιγμή που κάθε μορφής εκτελεστική εργασία κατατεμαχίζεται, η λειτουργία της διεύθυνσης οργανώνεται σ' ένα πολύπλοκο, λεπτομερώς ιεραρχημένο σύστημα καθοδήγησης και ελέγχου της εργασιακής διαδικασίας.
- Η μαζική χρήση της προσιδιάζουσας τεχνολογίας και των κυρίαρχων τεχνολογιών με κορυφαία τεχνικά σύμβολα τους μεταφορείς, τα συστήματα μεταβίβασης, την αλυσίδα συναρμολόγησης και τα λοιπά
- Οι μέθοδοι, οι οποίες προσαρμόζουν τους πρωτογενείς διαχωρισμούς της παραγωγικής εργασίας στην ανάγκη μιας παραγωγής τυποποιημένων προϊόντων σε μαζικές σειρές, ώστε να υπάρχει μια συνεχής και μαζική παραγωγή.

Στα στοιχεία αυτά βασίστηκε, τα στοιχεία αυτά ενσωμάτωσε και συνάρτησε με αυτά λειτούργησε το πρότυπο οργάνωσης της εκπαίδευσης σε όλο τον βιομηχανοποιημένο κόσμο. Στις μέρες, όμως, αυτό το πρότυπο οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας αντικαθίσταται με ραγδαίους ρυθμούς από ένα εντελώς διαφορετικό σύστημα και μέσα από

τη διαδικασία της αντικατάστασης του αποσυντίθεται και το αντίστοιχο πρότυπο της εκπαίδευσης.

Οι λόγοι της εγκατάλειψης των τεύλοριστικών-φορντιστικών μεθόδων, πρωτίστως οικονομικοί, συναρτώνται με την εξασθένηση των δυνατοτήτων τους να προσφέρουν συνεχή αύξηση των κερδών παραγωγικότητας της εργασίας, όπως συνέβαινε σχεδόν σ' ολόκληρη την μεταπολεμική περίοδο. Από τα τέλη της δεκαετίας του '80, ο συνολικός απολογισμός των τεύλοριστικών-φορντιστικών κανόνων και πρακτικών οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας έγινε αμετάκλητα αρνητικός, για διάφορους λόγους, η ανάλυση των οποίων ξεπερνά τα όρια της παρούσας εισήγησης και όλα τα σημεία υπεροχής του συστήματος μετατράπηκαν στο αντίθετό τους καθώς οι παλιές τεχνικές έγιναν μη αποδοτικές και ανορθολογικές και σταδιακά ακύρωσαν τα κέρδη παραγωγικότητας που οι πρακτικές αυτές προσέφεραν.

Η λύση προσφέρθηκε από τις λεγόμενες νέες τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών, οι οποίες από το πρώτο στάδιο ανάπτυξης της πληροφορικής και της κυβερνητικής μέχρι τις τελευταίες εξελίξεις στο πεδίο της μικροηλεκτρονικής προσέφεραν ένα νέο κύμα επιστημονικών γνώσεων που ενσωματώνονται με γρήγορους ρυθμούς στη διαδικασία της παραγωγής και της οργάνωσης της εργασίας. Για λόγους οι οποίοι υπερβαίνουν την επιστημονική εξέλιξη του χώρου τους, οι τεχνολογίες αυτές έγιναν, από τις αρχές της δεκαετίας του '80, οι κυρίαρχες τεχνολογίες. Αυτό είναι και το κύριο στοιχείο που διαχωρίζει τη σημερινή τους παρουσία σε σχέση με άλλες παλιότερες φάσεις ανάπτυξης τους. Η κυριαρχία αυτή συνεπάγεται ή υπόσχεται μια νέα μορφή οργάνωσης της διαδικασίας της παραγωγής και της εργασίας, η οποία συγκροτείται με πυρήνα τον ευέλικτο προγραμματιζόμενο αυτοματισμό, τα στοιχεία του οποίου σε αντιστοιχία με εκείνα των τεύλοριστικών-φορντιστικών μεθόδων συνοψίζονται σχηματικά, αν και απλοποιημένα, στον ακόλουθο πίνακα:

ΟΙ ΔΥΟ ΤΥΠΟΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΤΕΥΛΟΡΙΣΜΟΣ - ΦΟΡΝΤΙΣΜΟΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΖΟΜΕΝΟΣ ΑΥΤΟΜΑΤΙΣΜΟΣ
ΠΑΡΑΓΩΓΗ	
Μεγάλες Σειρές Τυποποιημένων Προϊόντων	Μικρές Σειρές Διαφοροποιημένων Προϊόντων Ποιότητας
Μικρή Ποικιλία Παραγόμενων Προϊόντων	Μεγάλη Ποικιλία Παραγόμενων Προϊόντων
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ	
Μονοδιάστατη	Ευέλικτη
ΕΡΓΑΣΙΑ	
Κατακερματισμός Εργασίας Απλοί Όροι Εργασίας Ανειδίκευτη Ιεραρχική Οργάνωση	Ομαδοποιημένη Εργασία Σύνθετοι Όροι Εργασίας Ειδικευμένη Ευφυής Οργάνωση
Σποραδική Έρευνα & Ανάπτυξη Νέων Προϊόντων	Εντατική Έρευνα & Ανάπτυξη Νέων Προϊόντων

Η νέα μορφή οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας δημιούργησε και συνεχίζει να δημιουργεί μια εντελώς διαφορετική από την προηγούμενη, και άρα απολύτως νέα, πραγματικότητα τόσο στο περιεχόμενο όσο και στους όρους της εργασίας με άμεσες και δραματικές επιπτώσεις στην επαγγελματική διαστρωμάτωση, αλλά και στις σχέσεις των

εργαζόμενων με τα αντικείμενα και τα μέσα της εργασίας τους και με αντίστοιχες διαλυτικές συνέπειες στην οργάνωση και στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης.

Εντελώς συνοπτικά μια και τα δεδομένα είναι γνωστά, οι επιπτώσεις στην επαγγελματική διαστρωμάτωση προέρχονται από μια συνολική ανακατανομή του εργατικού δυναμικού και εκδηλώνονται πρωτίστως στο περιεχόμενο και στο ρόλο των επαγγελματικών ειδικοτήτων.

- (α) Καθιερωμένες επαγγελματικές ειδικότητες καταργούνται, αφού δεν αντιστοιχούν σε κανένα πλέον εργασιακό περιεχόμενο ή προκαλούνται στην τροποποίηση του περιεχομένου και των πρακτικών τους, αφού σύνθετες εργασίες οι οποίες απαιτούσαν γνώσεις και δεξιότητες απλοποιούνται μέσα από τη χρήση της τεχνολογίας, οπότε και η έκταση και το εύρος των γνώσεων και των τεχνικών επαγγελματικών ειδικοτήτων τροποποιείται σημαντικά. Παράλληλα, δημιουργούνται εντελώς νέες επαγγελματικές ειδικότητες, οι οποίες όμως δεν έχουν σταθερό περιεχόμενο στο χρόνο, ενώ διαφοροποιούνται και σε συνάρτηση με τη θέση εργασίας.
- (β) Απαλείφεται ο ρόλος των μεσαίων στελεχών, τα οποία χάνουν τη σημασία και τη θέση τους στις διαδικασίες της παραγωγής και παράλληλα τροποποιείται ο ρόλος των διευθυντικών στελεχών.

Εξίσου σημαντικές, όμως, αν και σε μικρότερο βαθμό εμφανείς, είναι οι επιπτώσεις της νέας μορφής οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας στις σχέσεις των εργαζόμενων με τα αντικείμενα και τα μέσα της εργασίας τους. Δύο από τις επιπτώσεις αυτές στις σχέσεις των εργαζόμενων με τα αντικείμενα της εργασίας τους, οι οποίες προέρχονται από την ανατροπή της καθιερωμένης στη βιομηχανική εποχή σχέσης μεταξύ της ζωντανής προσφερόμενης από τους εργαζόμενους και της νεκρής ενσωματωμένης στις μηχανές εργασίας πρέπει να υπογραμμιστούν:

- (α) Η ενσωμάτωση κάθε ιδιαιτερότητας της εργασίας στις αυτόματες μηχανές, οι οποίες εξομοιώνουν την εργασία, οπότε και σε σημαντική έκταση το περιεχόμενο της απασχόλησης είναι το ίδιο, ανεξάρτητα από το αντικείμενο της εργασίας και
- (β) το συγκεκριμένο αντικείμενο της εργασίας γίνεται ένας αφηρημένος κόσμος συμβόλων, ο οποίος σε μεγάλο βαθμό δημιουργεί μια εικονική πραγματικότητα. Το στοιχείο αυτό, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, συγκροτεί νέες σχέσεις των ανθρώπων με τη γνώση και γενικότερα τη νοητική δραστηριότητα.

Η παράλληλη τροποποίηση της σχέσης των εργαζόμενων με τα μέσα της εργασίας τους προέρχεται από την ουσιαστική απάλειψη της διάκρισης χειρονακτικής και εποπτικής εργασίας. Οι αυτόματες μηχανές δεν «χρησιμοποιούνται» αλλά «ελέγχονται», οπότε και οι ικανότητες χειρισμών και επεξεργασίας μεταβάλλονται σε ικανότητες πρόβλεψης και επίλυσης προβλημάτων. Στο πλαίσιο αυτό είναι σαφές ότι η εργασία στην άμεση παραγωγή, η εργασία με τις μικρότερες απαιτήσεις γνώσεων και δεξιοτήτων και κατά συνέπεια η εργασία με τη χαμηλότερη κοινωνική επικύρωση (9ετή εκπαίδευση, τεχνικά λύκεια, κλπ.) χάνει τη σημασία της και τη θέση της στην παραγωγική δραστηριότητα. Στην ίδια λογική αποκτούν ιδιαίτερη κρισιμότητα οι λεγόμενες «κοινωνικές δεξιότητες» ως αναγκαίο συμπλήρωμα των «τεχνικών δεξιοτήτων» άσκησης των εργασιακών δραστηριοτήτων, αφού το νέο πρότυπο οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας απαιτεί εργαζόμενους με σύνθετες ικανότητες, ικανούς να ελέγχουν και να ενσωματώνουν στην εργασία τους ένα πολύ μεγαλύτερο πλούτο νοητικών λειτουργιών από εκείνες των παραδοσιακών, «τευλοριστικής σκέψης», εργαζόμενων, πολύ-λειτουργικών και μετακινήσιμων σ' ένα ευρύτερο φάσμα εργασιακών καθηκόντων ανάλογα με τις ανάγκες της παραγωγής.

Αντίστοιχα με τις εμφανείς αλλαγές στους όρους της υλικής παραγωγής και στις μορφές οργάνωσης της εργασίας, υφίσταται ριζικούς μετασχηματισμούς με τεράστιες και απρόβλεπτες επιπτώσεις, τόσο το κοινωνικό καθεστώς της γνώσης, όσο και η γνωστική σχέση του ανθρώπου με τη φυσική και κοινωνική πραγματικότητα, η οποία συγκροτήθηκε κατά τους νεότερους χρόνους και έχει ιστορικά καταγραφεί ως «ορθολογισμός».

Οι μετασχηματισμοί αυτοί υποβάλλουν μέσα από αντιφατικές και πολλές φορές απρόβλεπτες διαδικασίες αντίστοιχες τροποποιήσεις των στόχων, των περιεχομένου και των πρακτικών της εκπαίδευσης, όπως επίσης και των σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτικών και εκπαιδευομένων.

Μια υπόμνηση και μια ιστορική σύνοψη είναι προκαταρκτικά αναγκαίες. Η γνωστική σχέση του ανθρώπου με τη φυσική και κοινωνική πραγματικότητα, τόσο σε ατομικό όσο και κοινωνικό-πρακτικό επίπεδο, θεμελιώνεται στα πλαίσια των σχεδιασμένων και σκόπιμων ανθρώπινων δραστηριοτήτων και προσδιορίζεται από το κυρίαρχο σύστημα κοινωνικών σχέσεων. Στη βάση της ανθρώπινα ιδιόμορφης αυτής σχέσης αναπτύσσεται η γνωστική διαδικασία, που αντικειμενοποιείται ως γνώση με την τρέχουσα έννοια. Το καθεστώς και η κοινωνική λειτουργία της γνωστικής σχέσης του ανθρώπου με τη φυσική και κοινωνική πραγματικότητα και η γνώση, ως αντικειμενοποίηση της σχέσης αυτής, έχει επομένως έναν ιστορικό χαρακτήρα, που σημαίνει ότι διαφοροποιείται σε ιστορικά διαφορετικές εποχές.

Στις προ-βιομηχανικές κοινωνίες, τώρα, κυρίαρχο στοιχείο και της γνωστικής και της κοινωνικής-πρακτικής σχέσης του ανθρώπου με την πραγματικότητα υπήρξε η οργανική του ενότητα με τη φύση. Κατά την ιστορική αυτή περίοδο, η οργάνωση, η περιγραφή και η ερμηνεία του κόσμου, με σκοπό την κατανόηση και τον έλεγχο του, αποτέλεσε έργο των μεγάλων μυθικών και θρησκευτικών αφηγήσεων. Στις βιομηχανικές κοινωνίες, που αναπτύχθηκαν αρχικά στην Ευρώπη μετά τον 18ο αιώνα, η ενότητα αυτή του ανθρώπου με τη φύση θρυμματίστηκε και στη γνωστική σχέση του ανθρώπου με τη φυσική και κοινωνική πραγματικότητα επικράτησε ο διαχωρισμός υποκειμένου-αντικειμένου και μια σειρά συνεπαγόμενων διακρίσεων, όπως νοητό-υλικό, ατομικό-κοινωνικό, γενικό-ειδικό, βουλευτικό-λογικό και λοιπών ανάλογων. Ως αποτέλεσμα διαμορφώθηκε σταδιακά μια γνωστική και κοινωνική-πρακτική σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο εντελώς διαφορετική από αυτή των ιστορικά προηγούμενων κοινωνιών, με κύριο χαρακτηριστικό της μια θεμελιώδη διάκριση που εκτείνεται σε δύο επίπεδα. Στο επίπεδο της γνωστικής διαδικασίας, που περιλαμβάνει τις λειτουργίες της νοητικής σύλληψης του αντικειμένου της γνώσης και στο επίπεδο της αυτοσυνείδησης ή του αναστοχασμού, που περιλαμβάνει εκείνες τις λειτουργίες της γνωστικής διαδικασίας με τις οποίες ο άνθρωπος αποκτά επίγνωση της γνωστικής του δραστηριότητας. Στο επίπεδο της γνωστικής διαδικασίας η σχέση του αποδίδοντος νοήματα υποκειμένου και του στερούμενου νοήματος αντικειμένου γίνεται η κυρίαρχη γνωστική σχέση του ανθρώπου με την πραγματικότητα και η παραστατική σκέψη ο κυρίαρχος τρόπος αντίληψης και αντιμετώπισης του κόσμου. Για τον άνθρωπο ο κόσμος υπάρχει μόνο μέσα από το έλλογο υποκείμενο το οποίο δημιουργεί, κατασκευάζει τον κόσμο στο βαθμό που κατασκευάζει την παράσταση του. Στο επίπεδο της αυτοσυνείδησης, ο άνθρωπος ως υποκείμενο της γνωστικής διαδικασίας συγκροτήθηκε ως αποκλειστικά έλλογο όν (cogito) με αποτέλεσμα την αναγόρευση της αρχής της εξουσίας, ως συστατικού στοιχείου όλων των σχέσεων του με τη φυσική και κοινωνική πραγματικότητα, κύριο χαρακτηριστικό των οποίων αποτέλεσε έκτοτε η υποταγή της βούλησης στο έλλογο.

Η πραγματικότητα με τη σειρά της διακρίθηκε σε δύο αντίστοιχα επίπεδα. Στο επίπεδο του σκεπτόμενου όντος και στο επίπεδο του αισθητού (εκτατού) αντικειμένου, που συνδέονται μεταξύ τους μέσα από τη νοητική δραστηριότητα της παράστασης. Ένα από τα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά του παραστατικού τρόπου οργάνωσης της γνωστικής σχέσης υποκειμένου-αντικειμένου και συνακόλουθα της γνωστικής διαδικασίας είναι η επιλεκτική και μερική αντικειμενοποίηση πραγμάτων, καταστάσεων και διαδικασιών και όχι η άνευ

όρων αναπαραγωγή ή αποτύπωση της ποικιλομορφίας του κόσμου. Η παραστατική σκέψη δεν είναι απεικόνιση ή συμβολική αναπαράσταση ενός κόσμου που προϋπάρχει της ίδιας της διαδικασίας της παράστασης, αλλά μια συγκρότηση και κατασκευή του κόσμου μέσα από τη διαδικασία της παράστασης και με βάση τις έννοιες και τις κατηγορίες της παραστατικής σκέψης. Η επικράτηση της γνωστικής αυτής σχέσης, που ιστορικά έχει καταγραφεί ως «ορθολογισμός», σηματοδοτεί το θρίαμβο του ελλόγου και τον αποκλεισμό όλων των υπολοίπων ανθρώπινων νοητικών δραστηριοτήτων ως ά-λογω ή παρά-λογων. Εντελώς επιγραμματικά και αναπόφευκτα απλουστευτικά, η ορθολογική γνωστική σχέση υποκειμένου-αντικειμένου χαρακτηρίζεται από τη διάκριση του υποκειμένου από το αντικείμενο της γνώσης (αντικειμενικότητα), επιδιώκει την “αλήθεια” στοχεύοντας στην παραγωγή γνώσης η οποία καθιστά δυνατή την καθυπόταξη και χειραγώγηση της φύσης και της κοινωνίας και νομιμοποιεί τη γνώση δια της “αλήθειας” προσφεύγοντας στη λογική τεκμηρίωση ή στον εμπειρικό έλεγχο μέσα από τις τεχνικές της παρατήρησης και του πειράματος.

Παράλληλα βέβαια, κάτω από τις συνθήκες που δημιουργούνται από την κυριαρχία των κεφαλαιοκρατικών κοινωνικών σχέσεων, η γνώση αλλοτριώνεται από το γνωστικό υποκείμενο και αντιμετωπίζεται ως αντικειμενική ιδιοκτησία της κοινωνίας ή ακριβέστερα ως ιδιοκτησία κυριολεκτικά του κεφαλαίου. Η γνωστική δραστηριότητα που διαχέεται μεταξύ των πολλών κάτω από πρότερες μορφές κοινωνικο-οικονομικής οργάνωσης, συγκεντρώνεται σε μία αντικειμενικοποιημένη κοινωνική γνώση, η οποία ως συνέπεια των ιστορικά ιδιόμορφων κεφαλαιοκρατικών κοινωνικών σχέσεων αλλοτριώνεται ακόμα παραπέρα από τα ανθρώπινα υποκείμενα και αποδίδεται στο κεφάλαιο ως ιδιότητα του καθός η γνώση μετατρέπεται σταδιακά σε παραγωγική δύναμη.

Η κυριαρχία των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών έχει σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις σημαντικές επιπτώσεις στους στόχους, στο περιεχόμενο και κυρίως στο κοινωνικό καθεστώς της γνώσης, επιπτώσεις οι οποίες αφανώς και σταδιακά προκαλούν ριζικές τροποποιήσεις στην ορθολογική γνωστική σχέση του ανθρώπου με τη φυσική και κοινωνική του πραγματικότητα. Κάτω από την κυριαρχία των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών, η γνώση ενσωματωμένη στις μηχανές ως τεχνολογία ή με τη μορφή λογισμικού μετατρέπεται σε μεγαλύτερο από κάθε άλλη εποχή βαθμό σε ουσιαστικό στοιχείο της παραγωγικής δραστηριότητας με δυο ενδεχόμενες σημαντικές συνέπειες.

Πρώτη σημαντική συνέπεια είναι η ριζική τροποποίηση της σχέσης των παραγωγών και των χρηστών της γνώσης με την ίδια την αντικειμενικοποιημένη και κοινωνικά οργανωμένη σε αρχές και συστήματα γνώση. Είναι εμφανές, ότι η σχέση αυτή τείνει να προσλάβει την ίδια μορφή με τη σχέση που έχουν οι παραγωγοί και οι καταναλωτές εμπορευμάτων με τα εμπορεύματα. Μια σχέση οργανωμένη στη βάση της ανταλλακτικής αξίας. Η γνώση παράγεται για να πωλείται και καταναλώνεται για να παίρνει αξία μέσα σε μια νέα παραγωγή. Μέσα από μια τέτοια διαδικασία αντικειμενοποίησης - πραγματοποίησης και εμπορευματοποίησης, η γνώση παύει να έχει αξία χρήσης και ως συνέπεια η σχέση του υποκειμένου με τη γνώση αποκτάει τα χαρακτηριστικά μιας αλλοτριωμένης σχέσης. Στη βάση αυτή η διάκριση γνώση - άγνοια τείνει να αντικαθίσταται, ως προς τη διακριτική της αξία, από τη διάκριση προσφορά - ζήτηση γνώσης.

Δεύτερη σημαντική συνέπεια είναι η τροποποίηση του καθεστώτος νομιμοποίησης της γνώσης, που με τη σειρά του διαμορφώνει αντίστοιχα το περιεχόμενο της γνώσης. Τι είναι γνώση και με ποια κριτήρια και διαδικασίες νομιμοποιείται το τι είναι ή δεν είναι γνώση; Είναι γνώση ένας φυσικός νόμος ή μια οδηγία χρήσης; Η ταυτόσημα είναι γνώση μια απόφαση με δηλωτική αξία ή μια επιταγή με πρακτική αξία; Στην ορθολογική γνωστική σχέση, η γνώση νομιμοποιείται, όπως προαναφέρθηκε, στη βάση της συμμόρφωσης με ένα

σύνολο αποδεκτών κανόνων ή της συμφωνίας με τα φαινόμενα της πραγματικότητας με απαραίτητη βέβαια προϋπόθεση και στις δυο περιπτώσεις ένα αξιολογικό σύστημα. Στην πρώτη περίπτωση οι κανόνες ανάγουν την αποδοχή τους στην απόδειξη και στη δεύτερη στα όργανα επαλήθευσης, που ουσιαστικά αποτελούν επεκτάσεις των ανθρώπινων οργάνων.

Σε συνθήκες εμπορευματοποίησης όμως, που επιβάλλονται από την καθολική κυριαρχία των κεφαλαιοκρατικών κοινωνικών σχέσεων, η μεγιστοποίηση της απόδοσης αναδεικνύεται σε κυρίαρχη αρχή λειτουργίας των οργάνων (αύξηση πληροφοριών-ωφέλειας έναντι μείωσης ενέργειας-κόστους), αφού εκτός άλλων τα όργανα που μεγιστοποιούν τις ανθρώπινες επιδόσεις απαιτούν δαπάνη. Η μεγιστοποίηση της απόδοσης μπορεί να μεγιστοποιήσει την υπεραξία αρκεί η υπεραξία να έχει πραγματοποιηθεί, δηλαδή τον προϊόν να έχει πωληθεί. Η γνώση στη φάση αυτή μετατρέπεται σε παραγωγική δύναμη. Κριτήριο επομένως νομιμοποίησης της γνώσης δεν είναι η απόδειξη ή η συμφωνία της με τα φαινόμενα της πραγματικότητας, δηλαδή η αλήθεια με την τρέχουσα επιστημονική έννοια του όρου αλλά η αποδοτικότητα της, δηλαδή η καλύτερη σχέση κόστους-ωφέλειας. Κατά συνέπεια δεν οφείλει να λογοδοτεί στην επιστημονική αλλά στην εμπορική δεοντολογία. Το μελλοντικό ερώτημα επομένως δεν θα είναι ενδεχόμενα “τι αληθεύει;” αλλά “σε τι χρησιμεύει;” και στο πλαίσιο της εμπορευματοποίησης “τι μπορεί να πωληθεί;”. Η αντικατάσταση της αναφοράς για τη νομιμοποίηση της γνώσης σε ανθρωπιστικές ή ιδεαλιστικές αρχές από την αναφορά στην προσφορά και τη ζήτηση είναι ένα ενδεχόμενο που δεν αποκλείεται, αφού είναι λογικό να υποτεθεί, ότι κανείς δεν θα αγοράζει γνώση για να γνωρίσει την αλήθεια, αλλά για να αυξήσει την αποδοτικότητα του. Παράλληλα, η εμπορευματοποίηση των συσκευών της πληροφορικής και της τηλεματικής μετασηματίζει ραγδαία τις διαδικασίες απόκτησης, καταχώρησης, παροχής και αξιοποίησης της γνώσης. Μέσα από αυτούς τους μετασηματισμούς ο χαρακτήρας και το περιεχόμενο της γνώσης τροποποιείται αναγκαστικά. Για παράδειγμα καταχτά προνομιακή θέση η γνώση που μπορεί να μεταφραστεί σε ενότητες πληροφορίας (δυναμικά στοιχεία) και απαξιώνεται η γνώση που δεν μπορεί να κωδικοποιηθεί και να μεταφραστεί στην έτσι συγκροτημένη και οργανωμένη γνώση. Είναι λογικό επομένως να υποτεθεί, ότι η συγκρότηση νέας γνώσης θα υπάγεται κατά συνέπεια στους όρους της τεχνολογίας της πληροφορικής και της τηλεματικής, σε ένα σύνολο δηλαδή τεχνικών επιταγών που το περιεχόμενο τους καθορίζει τις αποφάνσεις οι οποίες μπορεί να γίνουν αποδεκτές ως γνώση και σε τελευταία ανάλυση τη σχέση υποκειμένου-αντικειμένου της γνώσης.

Η εκπαίδευση τώρα, ως κοινωνική οργάνωση της υποκειμενικής γνωστικής διαδικασίας σε καθορισμένη ιστορική στιγμή αποτελεί μέρος των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων και ταυτόχρονα αποτελεί μια συγκεκριμένη κατηγορία κοινωνικών σχέσεων, που διατηρεί βέβαια μια σχετική αυτονομία από τις καθολικές κοινωνικές σχέσεις. Η τροποποίηση επομένως της γνωστικής σχέσης υποκειμένου-αντικειμένου και η μεταβολή του κοινωνικού καθεστώτος της γνώσης, επιτρέπει την υπόθεση αντίστοιχων επιπτώσεων στους στόχους, το περιεχόμενο και τις πρακτικές της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Για παράδειγμα, η κυριαρχία του κριτηρίου της αποδοτικότητας στη σχέση υποκειμένου-αντικειμένου της γνώσης γιατί να μην έχει ως συνέπεια τον εκτοπισμό από την εκπαίδευση των γνώσεων και των γνωστικών κλάδων που στερούνται άμεσης αποτελεσματικότητας, ή την ταύτιση της γνώσης με την εργαλειακή γνώση και τον προσδιορισμό του εύρους της γνώσης με την επαγγελματική αρμοδιότητα;

Από στενά λειτουργική σκοπιά και στο πλαίσιο της επαγγελματοποίησης το ουσιώδες στην αναπαραγωγή της γνώσης συνίσταται, όπως είναι προφανές, σε ένα οργανωμένο απόθεμα αποτελεσματικών - χρήσιμων γνώσεων. Η επίπτωση μιας τέτοιας οπτικής στην εκπαιδευτική διαδικασία επιβάλλει μεταξύ άλλων την εφαρμογή τεχνικών και τεχνολογιών διαχείρισης της μνήμης, είτε σε κλασσική μορφή (βιβλιοθήκη) είτε σε σύγχρονη (τράπεζες δεδομένων, δίκτυα

πληροφοριών). Προτεραιότητα αποκτά κατά συνέπεια, όχι το περιεχόμενο αλλά οι τεχνικές αναζήτησης πληροφοριών (που, πως, τι ρωτάμε) παράλληλα με την κατοχή και την αποτελεσματική διαχείριση μιας καλής μνήμης-μηχανής. Η διαίρεση της εκπαίδευσης είναι επομένως ενδεχόμενο να πάρει τη μορφή εκπαίδευσης παραγωγών και εκπαίδευσης χρηστών της γνώσης σε αντίθεση με την παραδοσιακή διάκριση γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Η θέση για το μετασχηματισμό της γνωστικής σχέσης του ανθρώπου με τη φυσική και κοινωνική πραγματικότητα, που αποσπασματικά και αναπόφευκτα ελλειπτικά προαναφέρθηκε, δεν επαγγέλλεται σε καμία περίπτωση το τέλος της γνώσης κάτω από τις συνθήκες που διαμορφώνονται από την κυριαρχία των τεχνολογιών της πληροφορικής και της επικοινωνίας. Οι διαδικασίες του μετασχηματισμού αυτού και των τροποποιήσεων που υποβάλλει στο κοινωνικό καθεστώς της γνώσης και στο περιεχόμενο της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι πλήρεις αντιφάσεων και με απρόβλεπτες συνέπειες. Για παράδειγμα, η σπουδαιότητα της νοητικής ικανότητας επιλογής και αξιοποίησης των αναγκαίων πληροφοριών για την επίλυση ενός προβλήματος και ο συντονισμός τους σε μια αποτελεσματική στρατηγική παραμένει αναλλοίωτη. Όσο όμως η πληροφόρηση παραμένει ελλιπής η αποδοτικότητα της συναρτάται με τη δυνατότητα απόκτησης συμπληρωματικής πληροφόρησης. Η δυνατότητα συνάρθρωσης των πληροφοριών σε σειρές που συγκροτούν νέες πληροφορίες παραμένει εξίσου σημαντική και η θέση της στην εκπαίδευση με τη μορφή μιας διεπιστημονικότητας είναι αναγκαία. Κύριο όμως στοιχείο για την αποδοτικότητα της είναι η ταχύτητα. Στην ίδια λογική της αποτελεσματικότητας της γνώσης εντάσσεται και η καταξίωση της ομαδικής εργασίας στο πλαίσιο της εκτέλεσης ενός έργου, αλλά όχι όμως και στην παραγωγή νέας γνώσης, που προαπαιτεί έναν άλλο τύπο κοινωνικών σχέσεων.

Αντί για συμπέρασμα τρεις επιγραμματικά διατυπωμένες επισημάνσεις.

Επισήμανση πρώτη: είναι αναποτελεσματικό, αλλά και ουσιαστικά ανεδαφικό, να μιλάμε για τα ζητούμενα μιας μελλοντικής εκπαίδευσης με έννοιες και όρους του παρελθόντος, το οποίο όπως προσπάθησα να σκιαγραφήσω προηγούμενα έχει αμετάκλητα παρέλθει.

Επισήμανση δεύτερη: επειδή το μέλλον της εργασίας και των σχέσεων των ανθρώπων με τα αντικείμενα και τα μέσα της εργασίας τους, αλλά παράλληλα και το μέλλον της γνωστικής σχέσης των ανθρώπων με τη φυσική και κοινωνική τους πραγματικότητα, όπως επίσης και του κοινωνικού καθεστώτος της γνώσης, αναδύεται ριζικά διαφορετικό από τα δεδομένα του παρελθόντος, η οργάνωση και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης, όπως και ο ρόλος των εκπαιδευτικών, προμηνύονται εντελώς διαφορετικά.

Επισήμανση τρίτη: το μέλλον δομείται ιστορικά και επομένως θεωρείται εννοιολογικά με δύο διαζευκτικά διαφοροποιημένες οπτικές. Ως βηματική, γραμμική εξέλιξη του παρελθόντος ή ως ανατροπή του παρόντος. Η δεύτερη οπτική αποτελεί δομικό στοιχείο του προγράμματος της αριστερά και από την οπτική αυτή με τους όρους της οπτικής αυτής οφείλουμε να εκκινούμε τον προβληματισμό μας για το μέλλον της εκπαίδευσης και των εκπαιδευτικών.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

- Allen J. (2003), *Μεταβιομηχανισμός και Μεταφορντισμός*. Στο Hall S., Held D. & McGrew A., *Η Νεωτερικότητα σήμερα. Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*. Σαββάλας, Αθήνα
- Ayres R. & Miller S., (1983) «*Robotics Applications and social implications*», Harper & Row, New York.
- Balibar, E (1976), *Για τη μαρξιστική έννοια του καταμερισμού "χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας" και την πάλη των τάξεων*, *Θέσεις*, 17.
- Beynon H., (1984), *Working for Ford*, 2nd edition, Penguin, Harmondsworth.
- Geuss, R., (1981), *The idea of a critical theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Honsbawm, E. (1999), *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Horkheimer, M. (1984), *Παραδοσιακή και κριτική θεωρία*, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα.
- Horkheimer, M. (1984), *Το τέλος του λόγου*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα.
- Ιωακείμογλου Η., (1988), «*Η αυτοκρατορία της εργασίας*», *Θέσεις*, 23/24.
- Καριά Μπ. (1886α), *Επιστήμη, τεχνική και κεφάλαιο*, Εκδόσεις Α/συνέχεια, Αθήνα..
- Κοριά Μπ. (1986β), *Ο εργάτης και το χρονόμετρο. Τέιλορισμός – Φορντισμός και μαζική παραγωγή*, Εκδόσεις Κομμούνια, Αθήνα.
- Τσεκούρας, Θ. (1989), *Από τον τεύλορισμό στις νέες τεχνολογίες παραγωγής*, *Θέσεις*, 29.
- Lipietz, A. (1985), *The Enchanted World: Inflation, Credit, World Crisis*, Verso, London.
- Littler, C.R. (1982), *The Development of the Labour Process in Capitalist Societies*, Gower, London.
- Littler, C.R. (1985), *Taylorism, Fordism and Job Design*. Στο D. Knights and H. Willmott (eds) *Job Redesign: Critical Perspectives on the Labour Process*, Gower, Aldershot, σ. 10–29.
- Λυμπεράκη Α & Μουρίκη Α. (2002), *Η αθόρυβη επανάσταση. Νέες μορφές οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας*, Gutenberg, Αθήνα.
- Μαρξ, Κ. (1983), *Αποτελέσματα της άμεσης διαδικασίας παραγωγής*, Εκδόσεις Α/συνέχεια, Αθήνα..
- Piore, M. and Sabel, C. (1984) *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*. Basic Books, New York.
- Wexler, P. (1990), *Social analysis of education: after the new sociology*, Routledge, London.